

О.В. Коваленко, Р.С. Луговий

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЧУТІВСЬКОМУ ТА НОВОСАНЖАРСЬКОМУ р-нах ПОЛТАВСЬКОЇ обл. У 2006—2008 рр.

Publication deals with the results of investigations of six barrows with burials of the Late Sarmatian time near Storozhove village in Chutovo Region of Poltava Oblast. The site is considered to be a family necropolis with Sarmatian burial rite, but the inventory is typical for Chernyakhivska culture. Also, the article describes the results of investigations at Tatarskyi Buhor settlement near Klusivka village in Novi Sanzhary Region of Poltava Oblast, where materials of Neolithic, Copper and Bronze Ages and Scythian time have been identified.

У 2006—2008 рр. Полтавська охоронна археологічна експедиція (Інституту керамології, Полтавського педагогічного університету ім. В.Г. Короленка, Полтавського краєзнавчого музею, Національного музею-заповідника українського гончарства) провела охоронні розкопки курганів біля с. Сторожове Чутівського р-ну і поселень неоліту—раннього залізного віку Татарський Бугор і Ключівка 5 Новосанжарського р-ну Полтавської обл.

Сторожівський курганий могильник пізньосарматського часу. Майданний комплекс та групи курганів розташовані на високому правому березі р. Коломак (притоки р. Ворскла), на мисоподібному виступі, обмеженому ярами. За 0,4 км на схід від курганної групи знайдено бронзову фібулу (серія III, група 18, тип 1 за А.К. Амброзом; VII група 2 серія (230—270 рр.) за Є.Л. Гороховським). Могильник складався з 19 курганоподібних насипів заввишки 0,1—0,8 м і 5—17 м в діаметрі, розмішених у чотири широтні ряди. Шість насипів (1, 2, 4, 6, 7, 12) розкопано у 2007 р., три з них містили по одному пізньосарматському похованню. Чотири кургани (11, 15, 16, 18) досліджено 2008 р. Один з них (18) споруджений над похованням катакомбної культури із шістьма впускними похованнями зрубної культури, решта містили по одному пізньосарматському похованню.

Курган 2. Висота 0,12—0,42 м, діаметр 10 м. Насип складався з однорідного чорного супі-

щаного лучно-дернового ґрунту. Похований ґрунт простежувався з 0,8—0,9 м, передматерик на глибині 1,0—1,15 м, материк (жовто-білий пісок) — 1,15—1,21 м. Викид з поховання засипано до поховальної ями. Поховання 1 було по центру, впущене з глибини 1,21 м від репера. Здійснене у катакомбі, орієнтованій по лінії північ—південь. Вхідна яма прямокутної форми із заокругленими кутами завдовжки 2,2 м і завширшки 0,75—0,9 м. Стінки прямовисні. У ній виявлено переважно нижню частину кістяка чоловіка 45—50 років (антропологічні визначення всіх поховань провів науковий співробітник ЦОДПА А.В. Артем'єв). Катакомба збереглася повністю, її довжина 2,3 м, ширина 0,75—1,2 м. Решта кістяка була на початку катакомби (у північній частині вхідної ями), поряд знайдено фрагменти залізного шила, ушкоджену залізну двочленну підв'язну фібулу, глек з двома вушками, короткою шийкою, опуклобоким тулубом та рівним дном (рис. 1).

Курган 4. Насип заввишки 0,04—0,11 м із розмірами 6,0 × 4,0 м складався з однорідного чорноземного ґрунту. Материк залягав з глибини 0,75 м від репера. Форма ями прямокутна в плані, орієнтована на лінії північ—південь, північні кути чіткі, південні округлі. Розміри 2,27 × 0,84 м. На глибині 1,30 м від репера зроблено заплічки завширшки 0,1 м. У заповненні ями знайдено кістяк черепахи. Кістки людини (чоловіка 30—35 років) не в анатомічному порядку: окремо стопи та череп, інші кістки впереміш із шістьма кістками домашнього бика та кози-вівці (визначення О.П. Журавльова).

Курган 12. Висота 0,29 м, розміри 6,7 × 6,3 м. Насип складався з чорнозему. З 0,85—0,95 м фіксувався передматерик, з 0,95—1,00 м — материк. Поховання 1 виявлено за 0,9 м на південь від репера на глибині 1 м. Яма прямокут-

на, видовжена по осі південь—північ, її розміри $2,25 \times 0,65$ — $0,95$ м, глибина $1,4$ м. Вздовж східної та західної стінок на глибині $0,7$ — $0,8$ м влаштовані заплічки. Вздовж них та на дні могили виявлено сліди від тонких жердин. З північної сторони розташовано підбій завширшки $0,9$ м і завдовжки $0,45$ м. У заповненні знайдено фрагмент денця горщика черняхівської культури і фрагменти залізного шила. Кістки покійного (40—50 років) були покладені до могили з імітуванням анатомічного порядку.

Курган 16. Висота $0,59$ м, розміри 10×9 м. Насип округлої форми, складений із чорного лучного піщаного ґрунту. Лінія давнього горизонту на рівні $0,60$ — $0,65$ м від репера. На цьому рівні зафіксовано пляму поховання 1, орієнтовану по лінії північний-схід — південний-захід, перекриту чотирма напівколодами. Форма ями прямокутно-трапецієподібна з розширенням у західній частині. Поховання перекрите дерев'яними плахами, вкладеними навскіс, і повздовжніми напівколодами. Скелет лежав випростано на спині головою на південний захід. На черепі виявлено прикрасу із прозорим камінням, сплетену з тонкого жовтого металевого дроту на тонкій пластині з білого металу, яка була пришита на тканину. Прикраса, вірогідно, має східне походження. З лівого боку черепа стирчало залізне шило з дерев'яним руків'ям. Біля правого плеча лежало бронзове дзеркало із диском, орнаментованим рельєфними колами, і залізною ручкою, відламаною в давнину. Поряд, вздовж правої плечової кістки, первинно у шкіряному мішечку, обшитому тканиною із сплєтеними нитками-зав'язкою, знайдено поставлені руба гвіздкові залізні ножиці, а під ними — невеликий черенковий кинджал. Уздовж лівого передпліччя — виріб з берести циліндричної форми, прикрашений бляшками та намистинами.

Курган 15. Насип напівсферичної форми, діаметр 8 м, висота $0,46$ м у південній частині і $0,05$ м у північній. Складений зі щільного чорно-коричневого дернового чорнозему, в якому траплялися фрагменти стінок ліпних горщиків (доби бронзи та раннього заліза) і гончарного посуду (черняхівської культури та ручок античних амфор). Материк залягав на глибині $1,14$ — $1,29$ м від репера. Поховання 1 розміщене по центру насипу. Яма прямокутної в плані форми із заокругленими кутками завширшки $1,3$ — $1,4$ м і завдовжки $2,8$ м, орієнтована по лінії північ—південь. Вздовж східної та західної стінок на глибині $1,5$ м — заплічки до $0,2$ м ширини. У північній частині ями під-

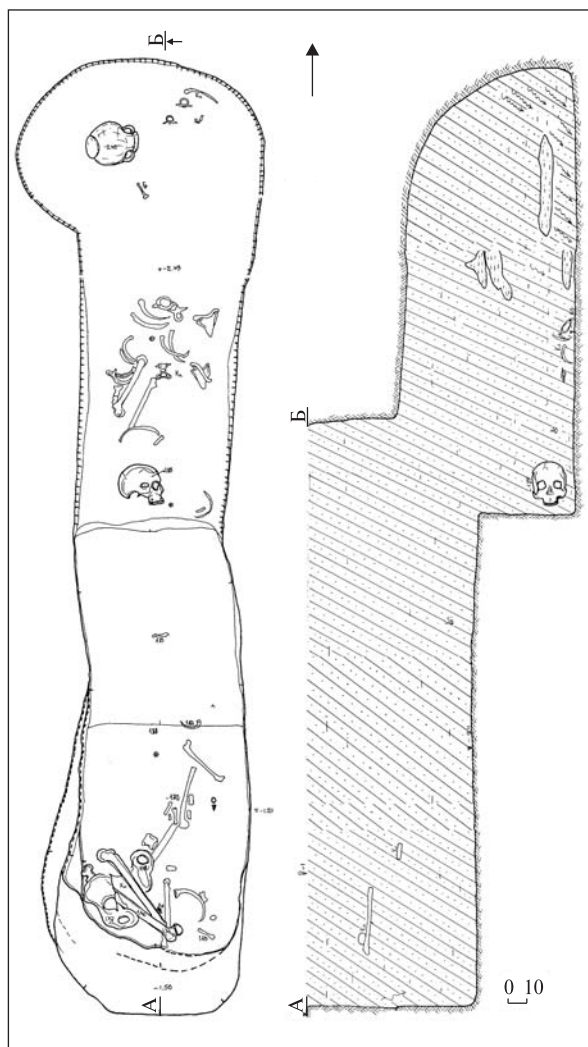

Рис. 1. Сторожеве, курган 1. Поховання.

бій завдовжки $0,45$ м, до якого ведуть дві сходинки. Кістяк похованого розкиданий по дні ями. Виявлено кістки тварин, фрагмент залізного ножа та фурнітурну пряжку.

Курган 11. Насип напівсферичний, висота $0,06$ — $0,25$ м, діаметр 6 м. Насип складено з чорно-коричневого дернового чорнозему, лінія давнього горизонту не простежувалася, похований чорнозем з глибини $0,51$ м від репера. Материк на рівні $0,67$ м від репера. Вхідна яма мала прямокутну форму, видовжену по осі південь—північ. Довжина $2,0$ м, ширина $0,8$ — $0,65$ м. У заповненні вхідної ями виявлено фрагменти нижньої частини кістяка людини та два уламки залізного ножа. У північній частині від сходинки розпочинався вхід до катакомби. Її довжина $2,5$ м, ширина $0,85$ м зі звуженням до $0,3$ м у північній частині. Склепіння аркове, дно рівне, глибина $2,36$ — $2,42$ м від репера. У катакомбі знайдено череп людини, кістки правої руки та велику гомілку

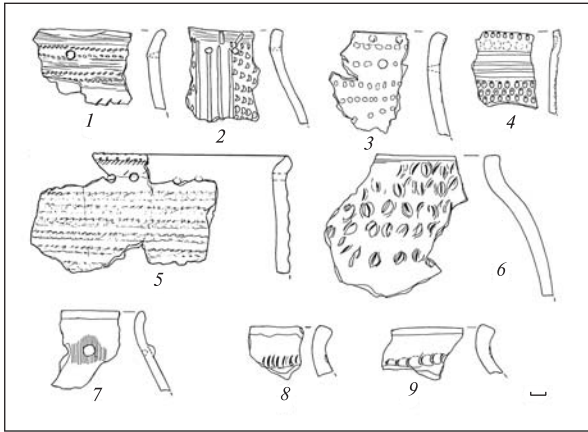

Рис. 2. Ключівка, уроч. Татарський Бугор. Знахідки

кістку правої ноги, хребці, ребра. Біля черепа лежали дві кістки великої рогатої худоби та одноручний чорнолощений гончарний глек черняхівської культури, за черепом — невеликий ліпний горщик, прикрашений перлинами на плічках, сарматоїдного вигляду.

Поховальний обряд могил не однаковий. Проте п'ять поховань виявляють кілька споріднених рис. Особливістю є навмисне порушення кісток похованих, яке, вірогідно, здійснювалося після їх смерті. Висновки антрополога А.В. Артем'єва вказують на кровну спорідненість трьох похованих. Це може попердньо свідчити проте те, що могильник був невеликим родовим некрополем пізньосарматського племені. Він є свідченням проникнення черняхівських традицій у середовище пізньосарматських племен.

Ключівка, уроч. Татарський Бугор. Поселення відоме за розвідками О.Б. Супруненка 1984 р. і В.О. Мокляка 1989 р. Розташоване на відрізаній частині першої надзаплавної тераси лівого берега р. Ворскла заввишки до 3 м. Розміри 70 × 50 м. На поселенні був закладений розкоп 1 (2006 р.) із загальною площею 163 м². У 2008 р. із західної сторони, вздовж схилу, закладено розкоп 2 (9 м²). Встановлено наявність двох зон — основної (центральної та прилегла до південного схилу ділянки характеризувалися насиченим знахідками культурним шаром потужністю до 0,9 м) та периферійної (охоплювала пологі місцини, відзначалася культурним шаром до 0,3 м із незначною кількістю знахідок та відсутністю об'єктів).

Культурний шар по всій площі розкопу не стратифікований. На рівні передматерика та материка виявлено об'єкти: шість ям (дві для вогнища, дві зернові, стовпова та господарська) і житло, що фіксувалося невиразними обрисами овального заглиблення з розмірами 2,5 × 3,2 м, глибиною 0,11—0,20 м, із 11 стовповими ямами по кутках. На поселенні виявлено фрагменти глиняного посуду, крем'яні знаряддя та їхні уламки (усього 1346 одиниць). Фрагменти кераміки поділяються на 37 груп. Окрім посуду, трапилися випалений формувальний джгут посудини, важок, прясло і фрагмент залізного ножа скіфського часу, люлька XVIII ст. 39 виробів з кременю та кременевої породи включали нуклеуси, скалки, скребачки, уламок з ретушню, ретушер (визначення типів І.М. Гавриленка). Більшість знарядь датуються в межах раннього—середнього неоліту. Це засвідчує наявність на поселенні тимчасових стоянок та сезонних поселень різних епох: неолітичних ямково-гребінцевої кераміки і дніпро-донецької культури, енеолітичних типу Засуха та Бузьки. Ранній бронзовий час представлено знахідками ямної культурно-історичної спільноти різних етапів, зокрема раннього (репінська культура), середнього (синхронного шару Михайлівка III), пізнього та катакомбної культурно-історичної спільноти. Крім того, виявлено поселення бабинської культури, пізнього та фінального періодів епохи бронзи і раннього заліза (рис. 2).

Ключівка 5, уроч. Дашків Бугор. Поселення, відоме за розвідками В.О. Мокляка (1989 р.) і О. Ткаченка (1995 р.), розміщене на правому березі р. Рашна (притоки Ворскли), який має висоту 3,5—3,6 м, ширину 20—70 м і довжину 250 м. На поселенні закладено 2 шурфи (2 × 2 м) та розкоп 1 (13 м²), прилеглий до шурфу 1. Культурний шар потужністю 0,4—0,5 м не стратифікований. З-поміж знахідок переважно фрагменти посуду доби неоліту (ямково-гребінцевої кераміки), ямної, бабинської культур і скіфського часу.

Здобуті результати є вагомими, зважаючи на брак досліджень на території Поворскля поселень репінської культури, культур енеоліту і раннього бронзового віку.

